

Araştırma Makalesi / Research Article

ORTADOĞU'DA SİLAHLANMA SORUNU: EKONOMİ-POLİTİK BİR ÇÖZÜMLEME

Can Ozan TUNCER*

Murat CİHANGİR**

Öz

Silahlanma, salt askeri, siyasi ve güvenlik ile ilintili bir olgu değildir. Bu olgunun teknolojik, kültürel, ekolojik ve ekonomik boyutları bulunmaktadır. Ortadoğu'da silahlanma olgusu ise daha grift ve derinlik arz etmektedir. Silahlanma eğilimi, Ortadoğu bölgesinde özellikle Arap Baharı sonrası yükselen bir seyir izlemektedir. Bu durum "güvenlik ikilemi" sarmalına neden olmaktadır. Bu sarmal yeni bir formda şiddet dalgasına neden olmakta aynı zamanda özellikle bölgesel ölçekte istikrarsızlık ve belirsizliğe neden olmaktadır. Yeni bir anarşik aşamayı deneyimleyen Ortadoğu'daki siyasi ve güvenlik sorunlarının önemli unsurlarından birisini silahlanma oluşturmaktadır. Silahlanma olgusu uluslararası ilişkiler ve güvenlik disiplinleri içerisinde daha çok güvenlik ve politik boyutlarıyla ele alınmıştır. Bu olgunun ekonomi-politik bir çözümlemeye çalışılması karmaşık yapı arz eden sorunun anlaşılmasını kolaylaştıracaktır. Bu çalışmanın temel amacı Ortadoğu'da silahlanma sorununu ekonomi--politik bir çerçeveden incelemeye çalışmaktır. Bu çerçevede, Ortadoğu'daki silahlanma olgusu militarizm bağlamında ekonomi-politik bir perspektifle irdelenecektir.

Anahtar Kelimeler: Silahlanma, Ortadoğu, Güvenlik, Militarizm, Ekonomi-Politik.

* Dr. Van Yüzüncü Yıl Üniversitesi, Erciş İşletme Fakültesi, İktisat Bölümü, cotuncer@yyu.edu.tr, ORCID: 0000-0001-9471-4917

** Dr. Öğr. Üyesi Batman Üniversitesi, İİBF, Uluslararası İlişkiler Bölümü, muratscihangir@gmail.com, ORCID: 0000-0002-9301-422X

ARMAMENT PROBLEM IN THE MIDDLE EAST: AN ECONOMIC-POLITICAL ANALYSIS

ABSTRACT

Armament is not a purely military, political and security related concept. This phenomenon has technological, cultural, ecological and economic dimensions. Armament in the Middle East is more complex. The armament tendency is increasing in the Middle East region especially after the Arab Spring. This leads to spiral of “security dilemma”. This spiral causes a wave of violence in a new form and at the same time it causes instability and uncertainty especially at regional level. The Middle East is experiencing a new anarchic phase and Armament constitutes one of the important elements of these political and security problems. The phenomenon of armament has been examined with mainly security and political dimensions in fields of international relations and security studies. The economic-political analysis of this phenomenon will facilitate understanding of the complex problem. The main purpose of this study is to examine the problem of armament in the Middle East from an political economy framework. In this context, the phenomenon of armament in the Middle East will be examined from an economic-political perspective.

Keywords: *Armament, Middle East, Security, Militarism, Political Economy.*

GİRİŞ

Dünyaca ünlü Rus Edebiyatının önde gelen ismi Anton Çehov'un meşhur "Eğer oyunun birinci sahnesinde duvarda asılı bir silah varsa, o silah üçüncü sahnede patlamalıdır" aforizması(Lavrov, 2012),Ortadoğu düzleminde silahlanma yarışının olası yıkıcı sonuçlara götüreceği öngörüsünü destekleyen bir postüla olarak kabul edilebilir. Ulusal, bölgesel ve küresel medyada Ortadoğu ülkelerinin görece bir silahlanma yarışı içerisinde olduklarını gösteren haberler ve gelişimlerin paylaşımları bunun tipik bir göstergesidir(Bowler, 2018). Arap Baharı bu süreci daha da pekiştiren bir faktör olmuştur. Statükonun muhafazasını isteyen devletler hızlı değişimi anarşik tahayyülleri çerçevesinde silahlanma refleksleriyle geçiştirmeye çalışırken, Statüko karşıtı devletlerse mevcut yapının köklü değişimi için silahlanmayı varoluşsal bir çıkış yolu olarak kodlamaktadırlar. Ortadoğu'da yaşanan bu militarist eğilim salt "Güvenlik İkilemi" ve "Tukudides Tuzağı" kavramlarıyla da açıklanamaz. Çok boyutlu yeni metodolojik paradigma veya paradigmlar inşa edilmeden bu açıklamaların yetersiz kalacağı vurgulanmalıdır. Stockholm Uluslararası Barış Araştırmaları Enstitüsü(SIPRI) gibi önemli kurumların periyodik olarak paylaştıkları küresel silahlanma harcamalarını ve eğilimleri içeren raporlar analiz süreçlerinin önemli veri kaynağı olarak kullanılsa da devletlerce paylaşılmayan verilerin analitik denkleminde önemli bir bilinmeyen değişken olarak hesaba katılması gerekmektedir(<https://www.sipri.org>). Ayrıca, konstrüktivist anlayışın sürekli vurguladığı sosyolojik etkileşimin algısal boyutlarının da bu analiz sürecine dâhil edilmesi gerekmektedir.

Bu bağlamda, silahlanma olgusu politik düzlemde analitik bir sürecin önemli bir parametresi, kozmos ve kaos diyalektiğinin önemli bir yıkıcı, yapıcı ve dönüştürücü aracıdır. Paralel doğrultuda silahlanma olgusu, savaş, çatışma ve krizlerin hem nedeni hem de sonuçsal değişkenidir(Pirinççi, 2018). Birinci ve İkinci Dünya Savaşları bunun en belirgin örnekleridir. Silahlanma olgusu hatta yarışı bu tarihi yaşanmışlıklarda önemli roller üstlenmiştir. Ortadoğu bu küresel hegemonik savaşın teritoryal merkezlerinden birisidir(Rattinger, 1976). Ortadoğu'nun bu merkeziliği belirli düzeylerde devam etmektedir. Küresel ve bölgesel silahlanma eğilimleri bu merkeziliği betimleyen bir konum arz etmektedir. Bu olgunun tarihsel arka planı nerdeyse insanlık tarihiyle yaşıttır. Devlet öncesi süreçte doğal hal yasaları uyarınca önemli güvenlik sağlayıcı veya hayatta kalma aracı olarak

silah yaşamsal bir anlam ifade etmiştir. Modern devletin inşasıyla silah kullanma yetkisi yasal bir çerçevede devlete intikal etmiştir. İntikal sürecinde, devletin egemenlik sınırları içinde silah ve silahlanma dâhili bir işlevsellikle düzen kurucu bir telosa haizdir. Egemenlik sınırlarının ötesindeyse bu işlevsellik sistemik ve yapısal faktörlere göre etkisini yitirebilmekte ve hatta aksi bir çizgisellikte kaos üretici bir işleve sahip olabilmektedir. Ortadoğu jeopolitiği bu işlevselliklerle bölgesel politik faaliyet göstermeye çalışan devletlerden oluşmaktadır. Bu durum, özellikle klasik realistlerin sürekli vurguladıkları güç arayışları ve anlayışlarıyla da ilintilidir. Özellikle Soğuk Savaş gibi geleneksel güç anlayışlarının belirli seviyede hâkimiyetini sürdürdüğü ideolojik bir iklimde, fiziksel güç anlayışı merkezilik teşkil etmekteydi. Soğuk Savaşın son dönemleri ve sonrasında yeni, çok boyutlu ve karmaşık bir güç anlayışına geçiş olduğu vurgulanabilir. Diplomasi(özellikle kamu diplomasisi) ve ticaret gibi unsurlar da önemli güç ögesi olarak öne çıkmaya başlamıştır. Özellikle Kopenhag Okulu'nun geliştirdiği sektörel güvenlik anlayışında ekonomik sektörün güvenikleştirilmesiyle birlikte ticaret olgusu da bu süreçten etkilenmeye başlamıştır. Silahlanma olgusu ile ekonomi veya ticaret arasındaki korelasyon tabii ki göz ardı edilemez fakat bu korelasyon üzerinden genel bir güç anlayışı çerçevesinde ABD ve Rusya gibi devletlerin salt silah ticareti üzerinden ekonomik bir güç elde ettiğini iddia etmek kanıtlanması zor bir önerme gibi durmaktadır. Özellikle üçüncü dünyacı denilebilecek retorik silah ticaretini “emperyalizm” veya “ekonomik saik”(Çancı ve Medugu, 2015) vurgulamalarıyla analiz etmeye çalışmaktadır. Bu devletlerin bölgedeki askeri ve politik faaliyetlerin ekonomik maliyetlerinin toplamı ile karşılaştırma yapıldığında klasik ticaret rasyonalitesinin çok uzağında bir irrasyonelitenin varlığından bahsedilebilir. Bu da başlı başına silahlanma olgusunun ticari açıklamasının yeterlilik yansıtmadığını göstermektedir.

Modern ve post-modern sürecin en önemli şekillendirici faktörlerinden birinin ticaret olduğu tartışılmaz unsurlardandır. Ticaret, yeni güç anlayışında kritik bir güç unsurudur. Güncel süreçte küresel politik bağlamda cereyan eden Ticaret Savaşlarını da bu bağlamda ele almak gerekmektedir(<https://www.bbc.com>). Güvenlik çalışmalarında silahlanma olgusu analizi edilirken pek çok faktör ve dinamik analiz edilirken daha çok işletme ve ekonomi bilimleri ile ilintili bir disiplin olarak değerlendirilen pazarlama faktörü göz ardı edilmektedir. Güncel süreçte pazarlama salt bir ticari faaliyet değildir, ötesinde algı-politiğin stratejik

bir aracı olarak belirli bir işlevsellik taşımaktadır. Wendt'in çokça atf alan "anarşi, devletler ne anlıyorsa odur" yaklaşımı, güvenlik anlayışlarında algı olgusunun subjektif boyutunu vurgulaması bakımından önemlidir(2013, s. 3). Ortadoğu coğrafyasındaki silahlanma olgusunu be nedenlerle daha yeni ve geniş çerçevelerle ele almak gerekmektedir. Bu çalışmanın temel amacı Ortadoğu'daki silahlanma sorunsalının ekonomi-politik çözümlemesini yapmaktır. Bu amaca yönelik olarak çalışma üç ana kısma ayrılmaktadır. İlk bölümde Ortadoğu'da militarizm ve silahlanma olguları ele alınmaktadır. İkinci kısımda, Ortadoğu'daki silahlanma eğilimleri küresel bağlamda incelenmektedir. Çalışmanın son kısmında ise, Ortadoğu'daki silahlanma sorunun ekonomi-politik çözülmesi yapılmaktadır.

1. ORTADOĞU'DA MİLİTARİZM VE SİLAHLANMA

Silahlanma, bir devletin veya siyasi birimin belirli bir politik, askeri ve güvenlik hedefine yönelik olarak gerçekleşen bir sürecin adıdır. Bu, Ortadoğu'daki devletler için ayakta kalma biçimidir. Ortadoğu'nun silahlanma yarışının tarihsel arka planı klasik Yunan ve Roma dönemlerine kadar gitmektedir(Intriligator & Brito, 2000:46). Bu münhasır bölge yirminci yüzyılın başlarından itibaren küresel anarşik yapıyı da beslemiş olan siyasal, ekonomik ve kültürel bir alandır. Ortadoğu Soğuk Savaş döneminden beri süper güçlerin mücadele alanlarından biridir(Rattinger, 1976:501).İki kutuplu Soğuk Savaş döneminin aktörleri olan Amerika Birleşik Devletleri ve Rusya'nın günümüzde Suriye'deki varlıkları ve bu bölgedeki güç mücadeleleri içerisindeki konumları soğuk savaş dönemini hatırlatmaktadır. Arap Baharı ise bu durumu çok daha net bir şekilde yansıtmaktadır. Arap Baharı'nın ortaya çıkarmış olduğu istikrarsızlık ve çatışma dalgası, devletlerin klasik reflekslerini yani silahlanmayı daha da tetiklemiştir. Tablo 1 deki veriler de bu iddiayı destekler mahiyettedir.

Ortadoğu'da silahlanma yarışı küresel trendlerden kopuk değildir. Küresel düzlemde de silahlanma yarışının ivme kazandığı bir süreç yaşanmaktadır (Yıldızoğlu, 2019). Ortadoğu'nun bu süreçten etkilenmesi kaçınılmaz. SIPRI'nin 2019 raporu, Ortadoğu'da silahlanmanın yükselişe geçtiğini net bir şekilde ortaya koymaktadır. Bu rapora göre, Asya ve Okyanusya'nın ardından Ortadoğu en çok silah alan bölgedir. Bölgede öne çıkan en büyük silah ithalatçısı Suudi Arabistan'dır. En büyük tedarikçi ülkelerse ABD, Rusya ve Fransa'dır(<https://www.sipri.org>). Bu reel durumun pek çok yapısal nedeni bulunmaktadır. Bunlardan en önemlisi

bölgenin “Arbiter Mundisi” olan Osmanlı devletinin yıkılmasından sonra bölgede bir türlü doldurulamayan boşluktur. Bölgesel güçlerin silahlanma eğilimleri bu boşlukları doldurmayı hedefler nitelikte olsa da bu boşlukları salt silahlanma veya askeri harcamalarla doldurabilmek kolay değildir.

Şekil 1. Silahlanma Aşamaları

Ortadoğu'daki silahlanma yarışının önemli faktörlerinden biri algısal bir boyut taşımaktadır. İsrail tüm Arap ülkelerini etrafında kendini kuşatılmış hissetmektedir. Arapların konvansiyel görece üstünlüğünü nükleer ve yüksek teknolojik silahlarla karşılamaya çalışmaktadır. Arap ülkeleri ise İsrail'in Batı destekli üstünlüğünü alternatif arayışlar ve silahlanma ile dengelemeye çalışmaktadırlar (Kemp, 1991:452-453). Tehdit algısı ve inşası bu sürecin önemli parçasıdır. Tehdit inşa süreci Batı'daki gibi bir ilerleyiş sergilemese de gidişatı etkileyen bir potansiyel taşımaktadır. Çünkü Batılı ülkelerde güvenlik olgusunun bir unsuru olarak tehdit kavramı genelde anarşik olduğu kabul edilen ulusal sınırların ötesindeki alandan kaynaklandığı düşünülür. Üçüncü dünya diyebileceğimiz ülkelerde ise tehdit olgusu iç politik alanı daha çok ilgilendiren bir meseledir (Wendt vd, 1993:321). Bununla birlikte göz ardı edilmemesi gereken bir başka boyutsa ticari kaygılarla ilintilidir. Özellikle Ortadoğu'daki silah ticaretinin de iki boyutu bulunmaktadır: Legal ve İlegal Silah ticareti. Legal silah ticareti ilgili meşru veya legal ülkelere yapılan silah ticaretini içermektedir. ABD'nin yüze yakın ülkeye silah satması ve satışların yarısının Orta Doğu'ya yapılması bunun en somut göstergesidir(<https://www.dw.com>). Kayıt dışı silah ticaretinde ise hafif silahların terörist, isyancı ve illegal gruplara satışını içermektedir (Çancı vd., 2015:37). Silah

akışının ortaya çıkarmış olduğu bir başka önemli durum bölge ülkelerinin küresel güçlere bağımlılığının artmasıdır. Ayrıca, Ortadoğu'ya legal veya illegal silah akışı devletler için hayati bir önem taşısa da bölgeye getirdiği istikrarsızlık hususunda genel bir zımnî oydaşmanın altı çizilebilir. Bu konuda aksi görüşler ileri sürenler de mevcuttur. Bunlardan en öne çıkanı Waltz'dır. Örneğin Waltz, İran'ın nükleer silaha sahip olmasının Ortadoğu'ya istikrar(Denge) getireceğini belirtmektedir (Waltz, 2012:2). ABD'nin dış politik pratiği ve retoriği ise İran'ın nükleer güç olmasını ABD ulusal güvenliği için tehdit olarak kodlamaktadır. Trump'ın İran ile yapılmış olan nükleer anlaşmadan çekilmesi tehdit algısının seviyesini ifade etmektedir(Landler, 2018).

Tablo 1. Küresel Silah Ticareti Hacmi (2009-2018)

İthalatçı ülke	2014-2018 (%)	2009-2013 (%)	Değişim Oranı(%)	İlk Üç Tedarikçi Ülke (sırayla)
S. Arabistan	12	4.3	192	ABD, İngiltere, Fransa
Mısır	5.1	1.8	206	Fransa, Rusya, ABD
Cezayir	4.4	3.1	55	Rusya, Çin, Almanya
Irak	3.7	1.6	139	ABD, Rusya, G. Kore
Türkiye	2.3	3.2	-21	ABD, İspanya, İtalya
Katar	2.0	0.7	225	ABD, Almanya, Fransa
İsrail	2.0	0.5	354	ABD, Almanya, İtalya
Umman	1.6	0.6	213	İngiltere, ABD, Norveç
Fas	1.2	2.0	-35	ABD, Fransa, İtalya
Kuveyt	1.0	0.2	348	ABD, Rusya, İsviçre
Ürdün	0.9	0.6	61	Hollanda, ABD, İtalya

Kaynak: (<https://www.sipri.org>).

Stockholm Uluslararası Barış Araştırmaları Enstitüsü'nün (SIPRI) verilerine dayalı tabloya bakıldığında, on yıllık bir süreçte Suudi Arabistan, Mısır, İsrail, Irak, Umman, Kuveyt ve Katar gibi ülkelerde silah ithalat oranı % 100'ü aşan ve kimi ülkelerde ise yüzde 350'ye varan oranlarda artış gözlemlenmiştir. Tablo 1 üzerinden bir çıkarım yapılırsa Arap Baharı'nın Ortadoğu ülkelerindeki silah ithalatını artırmış önemli bir faktör olduğu vurgulanabilir. Silahların Orta Doğu'ya akışı, 2009–2013 ve 2014–2018 arasında yüzde 87 oranında artarken, diğer tüm bölgelere yapılan akışlarda bir düşüş yaşanmıştır(<https://www.sipri.org>). Suudi Arabistan Ortadoğu'daki Silahlanma yarışında lider bir konumdadır (Yolcu, 2018).

Tablo 2. Askeri Harcama Oranları (1995-2017 – Milyar Dolar)

No	Ülkeler	1995	2000	2005	2010	2015	2017	GDP(%) 2017
1	S. Arabistan	13.2	19.964	25.392	45.245	87.186	69.413	10.3
2	Türkiye	6.606	9.994	12.081	17.939	15.881	18.19	2.2
3	İsrail	8.912	9.365	10.88	14.573	16.963	16.489	4.7
4	İran	2.502	8.327	6.797	13.561	10.589	14.548	3.1
5	B.A.E.	-	5.876	6.604	17.505	-	-	-
6	Umman	2.018	2.103	3.652	4.895	10.045	8.687	12.1
7	Irak	-	-	1.12	3.753	9.604	7.416	3.9
8	Kuveyt	3.692	2.697	3.509	4.335	5.735	6.831	5.8
9	Mısır	1.949	2.628	2.659	4.407	5.475	2.774	1.286
10	Suriye	957 bin	897 bin	1.45	2.346	-	-	4.1(2010)
11	Yemen	805 bin	473 bin	815 bin	1.448	1.715	-	5.0(2014)
12	Lübnan	746 bin	930 bin	962 bin	1.585	2.239	2.441	4.5
13	Katar	-	-	887 bin	1.877	-	-	1.5
14	Libya	-	1.086	690 bin	-	-	-	11.4(2014)
15	Ürdün	299 bin	529 bin	603 bin	1.558	1.615	1.94	4.8

Kaynak: (<https://databank.worldbank.org>)

Suudi Arabistan'dan sonra parasal olarak en fazla askeri harcama yapan ülke Türkiye'dir. Suudi Arabistan'ın liderliği hem parasal hem de askeri harcamanın GSYH'ye oranına göre olması bakımından dikkatleri çekmektedir. Türkiye'nin askeri harcamalarının GSYH'ye oranı 2017 yılı içinde % 2.2'dir. Türkiye uzun yıllardır içte ve dışta terörle mücadele eden bir ülkedir. Arap Baharı sonrasında ortaya çıkan beklenmedik sonuçlar ve darbe girişimleri gibi gelişmeler Türkiye'nin iç ve dış güvenliğinde tehdit seviyesini yükseltmiştir. Özellikle, Türkiye'nin Suriye'de gerçekleştirmiş olduğu Fırat Kalkanı, Zeytin Dalı, Barış Pınarı Harekâtı gibi terör örgütleriyle yoğun mücadelesi ve bölgesel istikrara katkı sunan askeri operasyonlarının ekonomik bir maliyeti bulunmaktadır. Türkiye'nin maruz kaldığı iç ve dış tehditler göz önünde bulundurulunca Orta Doğu coğrafyasındaki komşu ve yakın devletlerden kaynaklanan bu durumların bertarafı için askeri harcamaların artması doğal karşılanabilecektir. Bu neden yukarıda bahsedilen %2,2'lik oran küresel ve bölgesel düzeyde makul bir seviye olarak kabul edilebilir. Ortadoğu'da sahip olduğu yüzölçümü ve nüfusuna göre, yüksek düzeyde askeri

harcama yapan bir başka ülke ise İsrail'dir. İsrail'in 2017 yılı içerisinde yapmış olduğu askeri harcama nominal düzeyde Türkiye'ye yakın bir seviyededir. İsrail'in yapmış olduğu askeri harcamanın GSYH'ye oranı da oldukça yüksektir. Tablo 2'deki önemli başka veriyi de İran temsil etmektedir. İran'ın da askeri harcama oranı Ortadoğu için büyük sayılabilecek kategoride değerlendirilebilir. 14.548 milyar dolarlık harcamanın GSYH'ye oranı ise yüzde 3,1'dir. Tablodaki askeri harcama oranı bakımından göze çarpan bir başka ülke ise Kuveyt'tir. Kuveyt'in 2017 yılında yapmış olduğu askeri harcama neredeyse 7 milyar dolara yaklaşmıştır. Bu askeri harcamanın GSYH'ye oranı da ortalama üstü bir seviyededir (% 5,8).

Ortadoğu'da adeta bir silahlanma yarışı olarak ifade edilebilecek bu durum, sosyal, ekonomik ve politik kültüre ilave olarak bölgede neredeyse yerleşik hal almış olan militarist kültürdür. Militarizmin ulusal, bölgesel ve uluslararası sistem için ne manaya geldiği iki dünya savaşının tecrübelerinden anlaşılabilir. Militarizasyonun doğrudan ve dolaylı olan iki farklı uygulama biçimi bulunmaktadır. Bir yönetimin askeri gücü iç politik alanda baskı ve denetim aracı olarak kullanması doğrudan militarizasyonu işaret etmektedir. Arap Baharı sonrasındaki Libya ve Suriye'de yaşananlar bunun tipik örnekleridir. Dolaylı militarizm ise iç politik alandaki polis güçlerinin zamanla askeri bir karaktere bürünmesi sürecini ifade eden bir kavramdır(Halland vd., 2013:487).

Ortadoğu ülkelerinin sahip olduğu yer altı kaynakları ve özellikle ekonomik değeri yüksek olan fosil yakıtların bolluğu bu bölgelerde zenginliğin ve çatışmaların hem sebebi hem de sonucu olabilmektedir. Dünya ekonomik sisteminin fosil yakıtlara olan bağımlılığı bu kaynaklara sahip olma isteğini de tetiklemektedir. Son dönemde ekonomik ve ticari olarak yükselişini sürdüren Çin'in Ortadoğu ve Orta Asya'daki petrole olan bağımlılığı alternatif arayışları da beraberinde getirmektedir. Ortadoğu ekonomi politikasında güç dengelerinin silahlanma ve petrolün paylaşımı, kullanımı üzerinden şekillendiği anlaşılmaktadır.

Çin devasa demografik yapısı ve geniş teritoryal hâkimiyeti ile dünyada önemli avantajlara sahip bir aktördür. Ekonomik büyüklüğü ile doğru orantılı enerji kaynaklarına sahip bir ülke olmadığı için doksanlı yıllarla birlikte petrol ithalatçısı bir ülkeye dönüşmüştür. Bu durum enerjide dışa bağımlılık üretmiştir. Çin Enerji bağımlılığını ABD'nin küresel politikalarının ötekisi konumundaki İran ile işbirliği geliştirerek stratejik bir alan açmaya çalışmaktadır. Bu bağlamda Ortadoğu, Çin

için hem enerji açığını giderdiği tedarik merkezi hem de jeo-stratejik önem arz eden bir bölgedir. (Altay vd., 2013:27-28).

11 Eylül'den sonra Amerika Birleşik Devletlerinin Afganistan'ı ve Irak'ı işgali, 2008 Küresel iktisadi krizi, Arap Baharı gibi bölgesel gelişmeler, Rusya ve Çin'in güç kazanmaya başlaması, bölgesel güçlerin küresel siyasi arenadaki etkinliğinin artması hem küreselleşmenin içeriğinde hem de jeopolitik algısında farklılıklara yol açmıştır. Ortadoğu ve Suriye'de 2011'den bu yana devam eden savaşın çokça tartışılmayan sebeplerinden bir diğeri ise Doğu Akdeniz'deki jeopolitik rekabettir (Karaoğlu, 2019:16-17).

Tablo 3. Nüfus ve Asker Sayısı (1995-2017)

No	Ülkeler	Nüfus(Mil) 2017	1995	2000	2005	2010	2015	2017
1	Mısır	97.553	610.000	678.000	799.000	835.000	835.000	836.000
2	İran	81.162	763.000	753.000	585.000	563.000	563.000	563.000
3	Türkiye	80.745	690.000	827.000	617.000	612.000	512.000	512.000
4	Irak	38.254	407.300	479.000	227.000	802.000	209.000	209.000
5	S. Arabistan	32.938	177.500	217.000	216.000	249.000	251.000	252.000
6	Yemen	28.250	69.500	136.000	138.000	137.900	20.000	40.000
7	Suriye	18.269	531.000	424.000	416.000	403.000	277.000	239.000
8	Ürdün	9.702	128.000	148.900	111.000	110.000	115.000	116.000
9	B. A. E.	9.400	71.000	66.000	51.000	51.000	63.000	63.000
10	İsrail	8.713	178.100	180.500	176.000	184.550	184.500	178.000
11	Libya	6.374	80.500	76.500	76.000	-	-	-
12	Lübnan	6.082	62.800	46.600	85.000	79.100	80.000	80.000
13	Umman	4.636	47.900	47.900	46.000	47.000	47.000	47.000
14	Kuveyt	4.136	21.600	20.300	23.000	22.600	22.600	25.000
15	Katar	2.639	11.100	12.300	12.000	11.800	11.800	22.000

Kaynak:(<https://databank.worldbank.org>)

Militarizm, bir siyasal sistemde askeri bir birimde var olan alt kültürün toplumsal alana sirayet etmesini resmetmektedir. Güç, güç mücadeleleri, askeri personel sayısı(bknz Tablo 3.) ve militarist mitler bu süreci besleyen toplumsal değere dönüşen unsurlardır. Militarizm, bir kültürün silahlı kuvvetlerine karşı tutumunun bir tanımıdır. ABD, militarist kültürün en öne çıkan temsilcilerindendir(<https://worldbeyondwar.org>). Yazılı ve görsel

medya, Hollywood ve toplumsal kültür ABD'deki militarist eğilimi güçlendiren etmenlerdendir. Militarist kültürde orduya ve ordu mensuplarına karşı sevgi ve korku karışımı bir saygı durumu söz konusudur. Bu durum Ortadoğu'da da kendini göstermektedir. Özellikle eğitim, sağlık ve kültür gibi alanların ihmal edilmesiyle yapılan askeri harcamalar paradoksal bir biçimde güvenlik değil güvenlik açığı üretmektedir(<https://www.gotquestions.org>). Bu durumun devamı ise hem bölgesel hem de küresel istikrarsızlığı derinleştirebilecektir.

2. KÜRESEL SİLAHLANMA TRENDİ VE ORTADOĞU

Küresel düzlemde, silahlanmanın ve silah ticaretinin nedenleri konusunda odaya bulunmamaktadır. Devletler için bu politika güvenlik veya bir varoluş meselesi olarak ele alınmaktadır. Güç ve güç mücadeleleri bunun temel faktörlerindedir. Özellikle Soğuk Savaş sonrasında yaşanan hızlı değişim ve dönüşümler silahlanma olgusunun politika ve güvenlik çerçevesinin dışında da ele alınmasını sağlamıştır. Ekonomi veya onun kritik unsuru ticaret de güç mücadelelerinin önemli enstrümanı olmaya başlamıştır. Bu nedenlerle silahlanma olgusunu ekonomik faaliyet olarak da ele alan değerlendirmeler yapılabilmektedir(<https://hal.archives-ouvertes.fr>). Oysaki silah ticaretinin küresel ticaret hacmindeki payı üzerinden güncel bir analiz silah ticaretini veya silahlanma eğilimlerini salt ekonomik faktörlerle açıklayamayacağımızı göstermektedir(<https://www.maritime-executive.com>). Örneğin, dünyanın en büyük silah tüccarı olan ABD'nin silahlanma ve silahlama faaliyetlerini salt ekonomi-politik perspektiften ele almak ne kadar yeterli bir açıklama olabilir? ABD özellikle konvansiyonel silah ihracatında da küresel üstünlük sahibidir(Paoli vd., 2016). Ama ABD'nin bu üstünlüğünü, tek başına ABD'nin ekonomik veya ticari hedeflerinin bir ürünü olarak kabul etmek yanıltıcı olur.

Bununla birlikte, ABD'nin silah ihracatı son beş yılda önemli oranda artış sergilemiştir. 2010'lı yılların başlarında dünyadaki silah pazarının yüzde 30'u civarında bir paya sahipken bu oran son veri raporlarında % 36 seviyelerine çıkmıştır. Bu kadar kısa zaman içerisinde % 29 oranında pazar dominasyon genişlemesi oldukça önemli bir gösterge olarak kabul edilmektedir(<https://www.sipri.org/>). Yüzdelik dilimde 6 puanlık bir değere tekabül etmektedir(<https://www.dw.com>). Bu durum, dünyanın ikinci büyük ordusu olan (Tablo 4'e bknz) Rusya için de geçerlidir. Rusya'nın düzenli olarak Ortadoğu, Güney ve Doğu Asya yönelik

sattığı askeri sistemleri de bu bağlamda değerlendirilebilir. Rusya'nın silah satışları da ticari bir faaliyetten öte ulusal güvenliği ile ilgili bir operasyonel bir işlem olarak görülebilir. Küresel güç algısını pekiştirme, bağımsız dış politika izleme yönelimi, nüfuz artırımı, doğal kaynak çıkarımında söz sahibi olma, savunma ilişkilerini güçlendirme ve askeri üslerinin güvenliğini sağlama gibi unsurlar ulusal güvenliği ile ilintili prensiplerdir(Blank vd., 2015, s. 64). Devletler genelde üç ana nedenle askeri endüstrileri olsun isterler. Birincisi, olası bir savaşta zafer elde etmek veya hayatta kalmak için; ikincisi, güç ve kimlik edinimi için ve üçüncü olarak da refah için(Mawdsley, 2019, 260).

Tablo 4. Dünyanın İlk On Büyük Ordusu (2017)

No	Ülke	GSYH (milyar)	Nüfus	Asker Sayısı	İhracat	Harcama (Milyar)	GDP Oranı (%)	Puan
1	ABD	19.4	325	1.359m	12.3 milyar	609	3.1	0.0818
2	Rusya	1.578	144	1.454m	6.1 milyar	66.335	4.3	0.0841
3	Çin	12.237	1.386	2.695m	1.1 milyar	228	1.9	0.0852
4	Hindistan	2.650	1.339	3.331m	56 milyon	63.9	2.5	0.1417
5	Fransa	2.582	67	307	2.1 milyar	57.7	2.3	0.1869
6	İngiltere	2.637	66	148 b	1.2 milyar	47.1	1.8	0.1917
7	G. Kore	1.530	51	634	587 milyon	39.1	2.6	0.2001
8	Japonya	4.872	126	261b	2milyon	45.3	0.9	0.2107
9	Türkiye	851	80	512b	244 milyon	18.1	2.2	0.2216
10	Almanya	3.693	82	180b	1.653	44.3	1.22	0.2461

Kaynak:(<https://databank.worldbank.org> ve <https://globalfirepower.com/countries-listing.asp>)

Bahsi geçen bu üç temel unsur devletlerin silahlanma eğilimlerini açıklayan önemli unsurlardır. Tablo 4'teki veriler bu durumu daha net bir biçimde ifade etmektedir. Tablo 4'teki verilere Ortadoğu bağlamında bakıldığında, küresel silah ithalatında ortalama üstü konumda olan Türkiye dışındaki ülkelerin, dünyadaki ilk on ordu sıralamasına giremediği görülmektedir. Bu tabloda ABD'nin askeri alandaki küresel üstünlüğü tartışılmaz bir şekilde görülmektedir. ABD'nin bir yıllık askeri harcama oranı 609 milyar dolar civarındadır. Bu oran Ortadoğu'daki pek çok ülkenin GSYH'sini aşmaktadır. ABD'nin askeri harcamaları en yakın takipçisi olan Çin'in askeri harcamalarının üç katına yakın bir seviyededir. Rusya'nın askeri harcamalarının ise neredeyse on katna eşittir. Tablo 4'teki veriler askeri alanda

ABD'nin küresel üstünlüğünü devam ettirdiğini göstermektedir. ABD'nin ihracat oranlarının ise neredeyse askeri harcama oranlarının % 2'sine yakın bir noktada olması dikkat çeken hususlardandır. Çünkü bu oran bile başlı başına ABD'nin silah ihracatının ticari değil stratejik hedeflere yönelik olduğunu işaret etmektedir. ABD'ye meydan okuyacağı öngörülen Çin, Rusya'ya göre ABD için daha ciddi bir rakip olarak görülmektedir. Çin'in askeri alanda ABD ile karşılaştırıldığında askeri personel sayısı bakımından görece bir üstünlükten bahsedilebilir.

Askeri personel sayısı bakımından zirvedeki ülke Hindistan'dır. Birinci ve İkinci Dünya savaşları sürecinde askeri bir aktör olan, Türkiye'nin iki katından fazla askeri harcama yapan Almanya'nın puan sıralamasında onuncu sırada olması da göze çarpmaktadır. Bunda askeri personel sayısının diğer ülkelere göre az olmasının da etkisi bulunmaktadır. Tablodaki dikkatleri çeken bir başka durumsa yirminci yüz yılın başlarında küresel bir askeri güç olan İngiltere'nin altıncı sırada bulunmasıdır. İngiltere bu tablodaki verilere göre küresel bir güç olmaktan çok Avrupa içi bir bölgesel güç görünümü vermektedir. Tablo üzerinde yapılabilecek bir başka vurgulama ise, İtalya ve İspanya gibi askeri ve politik sömürgeci bir geçmişe sahip ülkelerin bu tablodaki ilk on sıralamasına girememiş olmasıdır. Tablo 4 için özetle, bugünkü Ortadoğu'nun siyasal yapılanmasının mimarları sayılabilecek İngiltere, Fransa, Almanya'nın ilk dörde girememiş olmasının altı çizilebilir. Bu da göstermektedir ki Avrupa ülkeleri küresel silahlanma ve silah ticaretinde ABD, Çin ve Rusya'ya göre görece bir küçülme yaşamaktadırlar.

Küresel silah ticareti küresel sistemden bağımsız bir olgu değildir (Çancı vd., 2015:36). Küresel sistemik yapı ile silah politikaları arasında korelatif bir ilişki aramak irrasyonel bir yaklaşım olmaz. Örneğin Soğuk Savaş dönemindeki silahlanma eğilimi iki süper gücün tehdit algılarıyla ilişkiliydi(Singer, 1958:94). Bu perspektifin güncel süreçte bile Soğuk Savaş dönemindeki gibi ideolojik ve sert olmasa da kısmen geçerliliğe sahip olduğu ileri sürülebilir. Uluslararası Af örgütü, Arap Baharı sürecinde Ortadoğu'daki çatışmaları körükleyerek silah satış oranları artırmış olan (silah satışlarının yarısı Ortadoğu'ya yapılmıştır. 3.9 milyar Euro) Fransa'yı itham ederek afişe etmeye çalışmıştır(<https://tr.sputniknews.com>). Fransa'nın bölgesel kriz ve istikrarsızlıktan yararlanmış olması rutin bir ekonomi-politik tercihin ürünüdür. Suudi Arabistan, ABD'den sonra En fazla silahı Fransa'dan tedarik etmektedir. Yemen'deki iç savaşın da bu ticari ilişkide bir payı bulunmaktadır(Cihangir, 2018). Ortadoğu devletlerinin silahlanmasının

tedarikçisi devletlerin bir kısmını Avrupalı devletler oluşturmaktadır. İngiltere, Almanya, Fransa, İspanya ve İtalya en öne çıkanlardır. Avrupalı devletlerin silah satışlarının etkisiyle de Orta Doğu'ya silah satışları, 2014-2018 döneminde, 2009-2013 dönemine kıyasla neredeyse iki katına çıkmıştır(<https://www.dw.com>).

SONUÇ

Ortadoğu ülkeleri bir taraftan büyük politik, askeri, toplumsal ve ekonomik krizler yaşarken, bunlarla beraber köklü dönüşümleri deneyimlemektedir. Bölgedeki devletler bu köklü dönüşümleri bir tehdit dalgası olarak da değerlendirmektedir. Bu durum devletleri geleneksel reflekslere itmektedir. Silahlanma bu anlamda bu devletler için hem güvenlik sağlayıcı hem de caydırıcı bir stratejik tercih olarak okunmaktadır. Suudi Arabistan'ın petrol gelirlerinin yüksekliğiyle beraber Yemen'le olan çatışması bir arada değerlendirildiğin de Ortadoğu'da silahlanma yarışında en önde olan devlettir. 2017 yılında 69.413 milyar dolar civarında askeri harcama yapmıştır. Bu rakam 2017 yılında Rusya'nın yapmış olduğu 66,3 milyar dolarlık harcamanın da üzerinde bir konumdadır. Suudi Arabistan'ın askeri harcama miktarının GSYH'ye oranının %10.3 gibi dünya ve bölge ortalamasının çok üstünde olması bölgesel güvenlik adına riskleri ve endişeleri artırmaktadır. Askeri harcamada Suudi Arabistan'ı Türkiye, İsrail ve İran izlemektedir. Mısır askeri harcama oranı listesinde dokuzuncu sırada bulunmaktadır. Arap Baharı, bölgedeki silahlanmayı ve tabii ki askeri harcama oranlarının da artışını tetikleyen en önemli güvenlik faktörü olmuştur. Tablo 2'deki veriler de bu durumu destekler niteliktedir. Örneğin 2010 yılında Suudi Arabistan 45 milyar dolar civarlarında askeri harcama yapmışken, Arap Baharı'nın patlak vermesiyle birlikte 2015 yılında neredeyse 2010 yılındaki askeri harcama oranlarının iki katı harcama yapmıştır (87 Milyar dolar).

Ortadoğu'da silahlanma olgusunu tetikleyen pek çok yapısal faktörün altı çizilebilir. Önemli faktörlerden biri bölgede sosyo-politik kültüre yerleşmiş olan ekonomi politik üzerinde de etkileri olan militarist kültürdür. Militarist kültürün hâkimiyeti toplumsal, ekonomik ve siyasal alanda askeri kültürü öne çıkarmaktadır. Bu durum devletlerin tehdit algılarına da sirayet etmektedir. Özellikle Arap Baharı bölgedeki pek çok devletin tehdit algısını etkilemiştir. Bu durum askeri harcama ve silahlanma eğilimlerinden rahatlıkla tahlil edilebilmektedir. Suudi Arabistan'ın bu bağlamda dünyadaki silah ithalatında zirvede olması tesadüf

değildir. Suudi Arabistan hem Arap Baharı'nın ortaya çıkarmış olduğu değişim dönüşüm dalgasına direnmek hem de İran ve Türkiye gibi bölgede etkinlik sahibi olan ülkeleri dengelemek için yoğun askeri, diplomatik, ekonomik ve politik faaliyet yürütmektedir. İran özellikle Suudi Arabistan için önemli bir tehdit olarak değerlendirilmektedir. Tablo 2'deki verilere bakıldığında bir başka önemli husus olarak İsrail'in askeri harcama miktarı görülmektedir. Nüfus, yüz ölçümü ve kaynak gibi unsurlar üzerinden bakıldığında İsrail'in bölgede askeri harcama ve silahlanma eğilimi gösteren bir ülke olduğu görülmektedir. Bu tablodaki verilere bakıldığında, gelecekteki olası çatışmalara yönelik devletlerin süratli bir hazırlık içerisinde olduğu ifade edilebilecektir. Arap Baharı sürecinde ve sonrasında daha çok vekâlet savaşları ve iç savaş olarak görülmüş olan çatışma ve gerilimler kısa ve orta vadede konvansiyonel silahlara dayalı bölgesel ve hatta büyük güçlerin müdahil olabileceği küresel çatışma alanlarına ve ekonomik çıkarlara dayalı kaynak paylaşımlarına dönüşebilir. Salt silahlanma olgusu üzerinden böyle bir çıkarım yapmak tartışmalı olsa da silahlanma eğilimlerini çatışma öncesi semptomlara benzetmeyi tarihsel gelişmeler kolaylaştırmaktadır.

KAYNAKÇA

Altay, H. ve Nugay, U. (2013), "Ortadoğu Bölgesi Enerji Kaynaklarının 21. Yüzyıl Dünya Ekonomisi İçin Stratejik Önemi", *Uşak Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 1-35.

Arms Exports (2019), *Germany Trails U.S. as World's fourth largest Spplier*, Erişim Tarihi: 5 Eylül 2019, <https://www.dw.com/en/arms-exports-germany-trails-us-as-worlds-fourth-largest-supplier/a-47847393>.

Blank, S. ve Levitzky, E. (2015), "Geostrategic Aims of the Russian Arms Trade In East Asia and the Middle East". *Defence Studies*, 15(1). 63-80.

Bowler, T. (2018), *Which Country dominates the Global Arms Trade*, Erişim Tarihi: 6 Ağustos 2019, <https://www.bbc.com/news/business-43873518>.

Cihangir, M. (2018), "Arap Baharı'nın Yemen'e Ekonomi-Politik Etkileri: Optimist Çizgiden Pesimist Bir Doğrultuya Yönelişin Analizi". *Turkish Studies*, 13(22). 165-177.

Çancı, H. ve Medugu J. Y. (2015), "Impact of the Global Arms Trade in Somalia(2000- 2014): A Descriptive Analysis". *International Journal On World Peace*, 32(4). 35-62.

DW, (2019), Arms Exports: Germany Trails US as World's Fourth – Largest Supplier, Erişim Tarihi: 10.16.2019. <https://www.dw.com/en/arms-exports-germany-trails-us-as-worlds-fourth-largest-supplier/a-47847393>.

Hal, (2019), Erişim Tarihi: 28 Haziran 2019, <https://hal.archives-ouvertes.fr/hal-02051360/file/Article%20ESHET%20Madrid%20ESHET%202018.pdf>.

Hall, R. A. ve Coyne, J. C. (2013), "The Militarization of U.S. Domestic Policing", *The Independent Review*, 17(4) . 485-504.

Intriligator, D. M. ve Brito. D. (2000), "Arms Races", *Defence and Peace Economics*, 11(1). 45 - 54. Kemp, G. (1991). "The Middle East Arms Race: Can It Be Controlled?". *Middle East Journal*, 45(3). 452-453.

Karaoğlu, O. (2019), Küresel Sistemde Jeopolitiğin Dönüşü, Dünya Siyasetinde Küresel Fay Hatları, Analizler Serisi-3, Ankara: Anadolu Ajansı Yayınları.

Landler, M. (2018), Trump Abandons Iran Nuclear Deal He Long Scorned, *The New York Times*, Erişim Tarihi: 07.05.2019, <https://www.nytimes.com/2018/05/08/world/middleeast/trump-iran-nuclear-deal.html>.

Lavrov, S. (2012), *Rusya'dan Patriot Uyarısı*, Erişim Tarihi: 10.12.2019, <https://www.cnnurk.com/2012/dunya/11/23/rusyadan.patriot.uyarisi/685844.0/index.html>.

Mawdsley, J. (2019), "Armaments Decision-Making. Are European States Really Different?", *Comparative Strategy*, 37(4). 260-261.

Militarism, (2019), *What is Militarism?*, Erişim Tarihi: 17 Haziran 2019, <https://www.gotquestions.org/militarism.html>.

Paoli, P. G. ve Kytımkı E. (2016), Towards a Universal Arms Trade Treaty : Understanding Barriers and Challenges in South –East Asia, Rand Cooparetions, Erişim Tarihi:10.18.2019,https://www.rand.org/content/dam/rand/pubs/research_reports/RR1700/RR1779/RAND_RR1779.pdf.

Pirinççi, F. (2018), "Ortadoğu'da Silahlanmayı Etkileyen Dinamikler: Arap Baharında Alıcılar ve Tedarikçiler".*International Journal of Social Inquiry*, 11(2), 287-309.

Power Rankings, (2019), Erişim Tarihi 11 Kasım 2019, <https://www.globalfirepower.com/countries-listing.asp>.

Rattinger, H. (1976), "From War to War: Arms Races in the Middle East". *International Studies Quarterly*, 20(4), 501-531.

SIPRI Fact Sheet, (2018), *Trends in International Arms Transfers*, Erişim Tarihi: 5 Nisan 2019, https://www.sipri.org/sites/default/files/2019-03/fs_1903_at_2018.pdf.

SIPRI, (2019), *Financial value of the global arm strade*, Erişim Tarihi: 11 Aralık 2019, <https://www.sipri.org/databases/financial-value-global-arms-trade>.

Singer, D. J. (1958), "Threat-Perception and Armament-Tension Dillema". *The Journal of Conflict Resolution*, 2(1). 90-105.

Sputnik Türkiye, (2018), *Fransa Ortadoğu'da Kriz Çıkarıp Silah Satıyor*, Erişim Tarihi: 9 Ağustos 2019, <https://tr.sputniknews.com/avrupa/201807041034147646fransaortadogukrizsilah/https://www.dw.com/en/arms-exports-germany-trails-us-as-worlds-fourth-largest-supplier/a-47847393>.

Trade War (2019), *What You need to know about US-China talks*, Erişim Tarihi: 07.08.2019, <https://www.bbc.com/news/business-48089004>.

US (2019), *U.S. Increases Dominance of Global Arms Trade*, Erişim Tarihi: 21 Ağustos 2019, <https://www.maritime-executive.com/article/u-s-increases-dominance-of-global-arms-trade>.

Waltz, N. K. (2012), "Why İran Should Get the Bomb: Nuclear Balancing Would Mean Stability". *Foreign Affairs*, 91(4). 2-5.

Wendt, E. A. (2013), "Anarşi Devletler Ne Anlıyorsa Odur: Güç Politikalarının Sosyal İnşası". *Uluslararası İlişkiler Dergisi*, 10(39), 3-43.

Wendt, A. ve Barnett, M. (1993), "*Dependent State Formation and Third World Militarization*". *Review of International Studies*, 19. 321-347.

World Bank, (2019), Databank, Erişim Tarihi: 5 Nisan 2019. <https://databank.worldbank.org/home.aspx>.

World Beyond War, (2014), Erişim Tarihi: 6 Haziran 2019, <https://worldbeyonddwar.org/gallup-u-s-population-highly-militaristic/>.

Yıldızoğlu, E. (2019), *Yeni Döneme ABD, Rusya ve Çin'in Silahlanma Yarışı mı Damga Vuracak?*, Erişim Tarihi: 20 Ağustos 2019, <https://www.bbc.com/turkce/haberler-dunya-47198011>.

Yolcu, H. F. (2018), *Silahlanma Piyasasının Yeni Gözdesi: Ortadoğu*, Erişim Tarihi: 5 Haziran 2019, <https://www.aa.com.tr/tr/analiz-haber/silahlanma-piyasasinin-yeni-gozdesi-ortadogu/1102582>.

